

Nadir Karakuş. *Bir İhtilalcinin Anatomisi Ebu Müslim Horasani*. İstanbul: Neva Yayınları, 2017, 296 s.

Öznur ÖZDEMİR*

Nadir Karakuş'un doktora tezinden uyarladığı bu çalışması, Abbâsî İhtilâli'nin başaktörlerinden biri olan Ebu Müslim Horasani'nin hayatı ve ihtilâldeki rolünü anlatmak üzere yazılmıştır. Ebu Müslim Horasani, Abbâsî İhtilâli'nin başarıya ulaşmasında belki de en önemli isim olarak görüldüğü için hayatı ve şahsiyeti hakkında dünya çapında yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar Ebu Müslim'in öldürülüşünün ardından başlayarak günümüze kadar akademik yazı, roman, hikâye gibi farklı türlerde ve farklı dillerde yazılmıştır.¹ Yazarın bu çalışmasının da mevcut literatür birikiminden faydalanılarak, İslam tarihi kaynaklarında bulunan rivayetlerin harmanlanması neticesinde ortaya çıktığı görülmektedir. Abbâsî İhtilâli'ni ve ihtilâl sonrası Abbâsoğullarının politikalarını anlama açısından oldukça önemli bir yere sahip olan Ebu Müslim'i konu edinen bu kitap üç ana bölüm, yirmi bir alt bölüm içerir. Bu tanıtım yazısında, kitapta öne çıkan hususlar üzerinden yazarın metodolojik yaklaşımının kritiği yapılacaktır.

Emevîlerin son döneminde, yani Abbâsî İhtilâli'nin hazırlık evresinde, Ebu Müslim'in doğuşu, yetişmesi, Abbâsî davetiyle tanışması ve Horasan'a gönderilişi gibi konuların ele alındığı "Emevîler Döneminde Ebu Müslim Horasani" başlıklı birinci bölüm, Ebu Müslim'in kökeni ile başlar. Yazarın konu olarak seçtiği şahsiyetin hayatını kronolojik bir metotla anlatmak istediği açıktır. Muhtemelen bu sebeple, bu bölüm en öne alınmıştır. Ancak, Ebu Müslim'in kökeni hakkında politik veya dinî sebeplerle sayısız

---

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
oznurozdemir@sakarya.edu.tr

¹ İrene Melikoff edebî eserlerden bazılarını incelemiş ve İran epik geleneği içinde anlatılan Ebu Müslim hikâyelerini ele alan bir çalışma yapmıştır. İrene Melikoff, *Ebu Müslim*, çev. Armağan Sarı (İstanbul: Elips Kitap, 2012).

rivayetler üretildiği düşünüldüğünde, bu bölümün onun Emevîler veya Abbâsîler dönemindeki faaliyetlerinden ayrı tutularak incelenmesi daha uygundur. Yazarın da sık sık atıfta bulunduğu Jacop Lassner² gibi bazı yazarların metodu böyledir ve bu metot onun kökeni ve konumu hakkında problemlili konuların uzun uzadıya tartışılmasına imkân verir. Örneğin, Ebu Müslim'in soyunun Abbâsoğullarına dayandığına dair bir rivayet bile bulunmaktadır. Çünkü Abdullah b. Abbas'a, cariyesinden dünyaya geldiği söylenen Selit isminde bir erkek çocuğu isnat edilmiştir. Ebu Müslim'in ise Selit'in oğlu, dolayısıyla Abdullah b. Abbas'ın torunu olup olmadığı konusunda tartışmalar ortaya çıkmıştır. Ebu Müslim'in Abbâsoğulları soyundan gelmesi gibi bir iddia, onun gerek ihtilâl hareketinde gerekse Abbâsîlerin ilk dönemindeki rolü açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla, böyle bir husus, Ebu Müslim'in ihtilâlde gösterdiği üstün başarıyla elde ettiği konumunun yanında, soy yönünden de hilafette hakkı olup olamayacağı sorusunu akıllara getirir. Çünkü Abbâsoğulları ihtilâlden sonra hilafeti kendi soyları üzerinden devam ettirmişlerdir. Bu sebeple Ebu Müslim'in Abbâsî soyundan olma ihtimalinin onun halife Mansur tarafından öldürülüşünde bile etkisi olabilir. Yine benzer şekilde, bu ilk bölümde Ebu Müslim'in İmam İbrahim'in soyuna veya Yemenî bir soya dayandırılma çabalarına da değinilmiştir (s. 27 ve 33). Bu gibi çabalar da ihtilâl sırasındaki olaylar bakımından önemlidir. Ancak bu hususları bahsi geçen şahsiyet veya kabilelerin Abbâsî hareketindeki konumu anlaşıldıktan sonra tartışmak, daha yerinde olacaktır. Yani öncelikle kökeni hakkında birçok rivayet olan Ebu Müslim, ne zaman ortaya çıkmış ve neden meşhur olmuştur, Abbâsî

---

² Jacob Lassner, Ebu Müslim'in hayatı ve Abbâsî İhtilâli'ndeki rolüne dair çalışmalar yapmış tarihçilerden yalnızca biridir. Ancak onun Ebu Müslim'e münhasır olarak, 1984 yılında yayınlamış olduğu "Abū Muslim al-Khurāsānī : The Emergence of a Secret Agent from Kurāsān , Irāq , or Was It İşfahān?" adlı bir makalesi vardır. Bu makalesinde, Ebu Müslim'in kökeniyle bağlantı kurulmadan onun politik kariyerini tartışmanın mümkün olmadığını söyler ve bu konu hakkında detaylı değerlendirmelere yer verir. Modern dönemde, Ebu Müslim hakkında yapılan ilk çalışmaların ise Barthold, Frye ve Moscati'ye ait olduğu söylenebilir. Tarih ilmine yeni yaklaşımlar eklenmesiyle, Ebu Müslim'in hayatı üzerinden ihtilâli anlama çabaları da artmıştır ve onun üzerine yapılacak akademik çalışmalar bunlarla da sınırlı kalmayacaktır.

İhtilâli'ndeki önemi nedir, gibi soruların cevaplandırılması gerekir. Karakuş'un takip ettiği şekilde kronolojik bir metot, kitabın son kısımlarında anlatılması gereken konunun en başta verilmesine neden olmuş, dolayısıyla Ebu Müslim gibi bir şahsiyetin kökeni hakkında ortaya çıkan rivayetler ihtilâl bağlamında yeterince tartışılmadan geçilmiştir.

Kitapta, Ebu Müslim'in kökenine dair ihtilâl ve sonrası ile bağlantılı bir değerlendirme yapılmadığı gibi, onun hakkında verilmiş farklı ve abartılı rivayetler kaynağı bakımından da değerlendirilmemiştir. Örneğin kısaca *Ahbâru'l Abbâs* adıyla bilinen, M. Sharon, M. Shaban, S. Agha gibi tarihçilerce Abbâsî İhtilâli'ne dair en önemli kaynaklardan sayılan *Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsiyye* adlı anonim kaynaktan Ebu Müslim'in kökenine dair olumsuz ifadeler bulunmaktadır. Bunlardan "Babasının İsbahan kâfirlerinden oluşu" "Cariye olan annesinin daha hamileyken karnındaki bebeğin zalimliğinin içine doğuşu" gibi bazıları verilmiş ancak kaynağın neden böyle ifadeler kullanmış olabileceğine dair herhangi bir yorum yapılmamıştır. Halbuki bu kaynağın Abbâsî ailesine yakın ve davetin içinden gelen bir şahsiyet tarafından yazılmış olduğu tahmin edilir. Abbâsoğullarının faziletlerini vermekle birlikte, onlara karşı duran ve belirli sebeplerle öldürülmüş Ebu Müslim gibi bir şahsiyetin kökenine dair böyle ifadeler vermesi kaynağın tarafını da yansıtır. Ancak yazar rivayette "Doğumdan önce bebeğin zalimliğinin hissedilmesi gibi" bazı efsanevi ayrıntıların dikkat çektiğini söylemekle yetinir, herhangi bir kaynak değerlendirmesine gitmez (s. 34-35).

"Abbâsîler Döneminde Ebu Müslim Horasanî" isimli ikinci bölüm ihtilâlin başarıyla sonuçlanıp Abbâsîlerin iktidarı ele almalarından Ebu Müslim'in öldürülüşüne kadar olan dönemi ele almaktadır. Bu bölümde yazarın vurgulamak istediği temel nokta Abbâsoğullarının iktidarı ele aldıktan sonra izledikleri politikayla, Ebu Müslim gibi ihtilâlin önde gelen isimlerini çeşitli sebeplerle dışlamasıdır. Bu yüzden bölümde öncelikle Ebu Seleme, Süleyman b. Kesir, Yezid b. Ömer, Abdullah b. Ali gibi önemli isimlerin öldürülmesi ve bu isimlerin öldürülme sebepleri ile Ebu Müslim'in rolü ele alınmıştır. İhtilâlin öne çıkan isimlerinin ilk iki Abbâsî

halifesi Seffah (yazar Saffah olarak verir) ve Mansur tarafından öldürülmesi silsilesinin son aşaması da kitabın ana kahramanı Ebu Müslim'in infazıdır. Bu sebeple ikinci bölüm onun ölümüyle biter. Ancak bölümün sonuna "Kişiliği ve Hakkında Söylenenler" gibi bir başlık eklenmiştir. Yine bu başlık da birinci bölümdeki "Kimliği" başlığı gibi bölüm yapısına uymamış görünmektedir. Ancak başlık muhtevası bakımından çok zengindir. Ebu Müslim hakkında onun tarafında olan ve ona karşı olan kaynakların vermiş olduğu çok çeşitli rivayetler verilmiştir. Yazar burada güzel bir araştırma çıkarmıştır ancak metinleri kendi yorumlarıyla zenginleştirmemesi kitaptaki bu önemli kısmın da zayıf kalmasına sebep olmuştur.

Yazar "Ebu Müslim'in Etkileri" adlı üçüncü bölümde Ebu Müslim'in ölümünden sonra ortaya çıkan isyan ve firkalari ele almıştır. Ebu Müslim'in Mansur tarafından haksız şekilde öldürülüşü, Horasan başta olmak üzere Abbâsî Devleti'nin pek çok yerinde yankı bulmuş ve onun intikamını almak üzere birçok hareket ortaya çıkmıştır. Yazar bu hareketleri Abbâsî Devleti'ne etkisi bağlamında ele alarak açıklama yoluna gitmiştir. Ancak örneğin Abbâsîyye adlı fırkanın ele alınışında karışık bir anlatım karşımıza çıkar. Bu fırka Ebu Müslim'in etkisiyle mi ortaya çıkmıştır yoksa fırkanın içinden bir grup Ebu Müslim'e Abbâsoğulları soyundan gelmesi ihtimaliyle saygı mı gösterir? Bu gibi sorular bölümde ele alınan diğer firklar için de geçerlidir. Ebu Müslim'le bir şekilde bağlantısı olması sebebiyle bu dönem ortaya çıkan bütün hareketlerin sanki onun tesiri ile ortaya çıkmış gibi ele alınması doğru değildir. Bu hata Ebu Müslim'in tesiriyle çıkan isyanların verilmek istendiği önceki başlıkta da görülür. Örneğin, "Ustadnis İsyanı"nın anlatıldığı kısımda (s. 249-251) Ebu Müslim'in adı bile geçmez. Eğer yazar Ebu Müslim'in ölümünden sonra ortaya çıkan tüm isyan ve firkalari ele almak istiyorsa -ki böyle bir seçim kitabın amacı yönünden anlamsızdır- o zaman bu başlıkları "Ebu Müslim'in Etkileri" adlı bölüm altında vermeyip, kitabın bu son bölümüne daha genel bir başlıkla sunması, bütünlük açısından uygun olurdu. Fakat eğer bu isyanlar Ebu Müslim ile o veya bu şekilde bağlantılı ise, konu hakkında eser veren müsteşriklerin yaptığı gibi bu bağlantının altını muhakkak çizmesi gerekirdi.

Kitabın üç ana bölümünün yanında değerlendirilmesi gereken diğer kısımları şüphesiz ki giriş ve sonuç bölümleridir. İslam tarihinde oldukça önemli bir olay olan Abbâsî İhtilâli'nin, silahlı mücadele döneminin lideri olan şahsiyetin anlatıldığı böyle bir kitapta, yazarın kullandığı kaynaklara giriş kısmında yer vermesi beklenirdi. Ancak böyle bir açıklamaya gidilmemiş, bunun yerine giriş kısmı Halife Yezid b. Abdülmelik'ten sonra Emevîler'in son dönemini özetlemeye ayrılmıştır. Bu bölümde bazı dipnotlar da dikkat çekicidir. Örneğin 85. dipnotun referans verildiği cümlenin italik ve kalın harflerle yazılmış kısımları vardır ancak yazar bunun neden böyle verildiği ile ilgili bir açıklama yapmamıştır (s.19). Yine, 115. dipnotta yazar Harran şehrine ait, kitabın ana konusuna hiçbir katkı yapmayacak bir açıklama vermeyi tercih etmiştir. Kitabın sonuç kısmı ise, bir özet mahiyetindedir. Ebu Müslim'in hayatı, faaliyetleri ve ölümü iki sayfada özetlenmiştir. Giriş ve sonuç bölümleri de dahil olmak üzere kitabın tamamında, yazarın teorileri, kullandığı kaynaklarda katılıp katılmadığı hususlar, yorumları, yani metaforik bir söylemle anlatmak gerekirse, yazarın kendi sesi asla duyulmamaktadır.

Kitapta, özellikle alt başlık seçiminin isabetli olmadığı görülür. Birinci bölümün sonunda "Kahtaba ve Irak'ın Fethi" adlı bir başlık bulunmaktadır. Bu başlık muhtevası itibariyle Kahtaba isimli Abbâsî dâîsinin Ebu Müslim'le olan münasebeti ve Abbâsî İhtilâli'nin ilerleyişini ele almaktadır. Ancak ana başlık altında sıralanan bir başlık dışında diğer tüm alt başlıklar Ebu Müslim'in konuyla ilgisini hemen hiç yansıtmamaktadır (s.157-166). Kitabın pek çok yerinde temel konu olan Ebu Müslim'den uzaklaşıldığı izlenimini verecek benzer başlıklar da bulunmaktadır. Ancak bu başlık, bu kitaba Ebu Müslim değil de büsbütün Abbâsî İhtilâli üzerine hazırlanmış bir kitap izlenimi vermektedir. Kitapta alt başlıkların ana konuyla bağlantılı şekilde verilmesi, bu bölüm için örneğin, "Kahtaba ve Ebu Müslim" gibi bağlantılı bir başlık seçilmesi daha uygun olurdu. Yine ikinci bölümde "Mervan'ın Sonu", "Ebu Seleme'nin Öldürülmesi", "Süleyman b. Kesir'in Öldürülmesi" gibi alt başlıklar görmekteyiz ki bu başlıklar konuların Ebu Müslim'le bağlantısını yansıtmamaktadır. Fakat bunların hemen ardından gelen "Yezid b. Ömer'in Öldürülmesinde

Ebu Müslim'in Rolü" gibi bir başlık oldukça isabetli seçilmiştir. Her ne kadar başlık içerisinde aynı başarı yakalanamamış olsa da bu başlığa, kitabın en başarılı alt başlığı denebilir.

Sonuç olarak, bu kitap, hem Ebu Müslim gibi İslam tarihindeki önemli bir şahsiyeti ele alan ilk Türkçe akademik çalışma olması hem de Ebu Müslim hakkında farklı dillerde çeşitli çalışmalardan alıntılar verdiği için kıymetlidir ve şüphesiz büyük bir emek mahsulüdür. Ayrıca, bir taraftan Abbâsî İhtilâli gibi, hakkında geniş bir literatür oluşmuş önemli bir olayı okura en kısa şekilde kavratmaya çalışıp diğer taraftan bu önemli olayın başaktörlerinden Ebu Müslim gibi bir şahsiyeti ele alan bir çalışma ortaya çıkarmak elbette ki hiç kolay değildir. Yazar, gerek ilk dönem İslam tarihi kaynaklarını gerekse batı literatürünü çok iyi araştırmış ve yeterli şekilde kullanmıştır. Ancak metodoloji ve imla bakımından göze batan yanlış ve eksiklikler bu emeği gölgelemektedir. Yöntem bakımından yukarıda değinilen hususların yanında bölüm numaralandırma stiline "I-, A), 1-" gibi karışık olarak verilmesi başlıkların irtibatlandırılmasını, son kısımda indekse yer verilmemesi ise konuların bulunmasını zorlaştırmaktadır. Yazarın tercihiyle bağlı olarak, hikayemsi tarzda giden kronolojik metot, Ebu Müslim hakkında yazılanları karşılaştırma ve konu hakkında yazarın görüşünü bildirmeden çok, Ebu Müslim hakkında söylenenleri konularına göre sıralamak şeklinde bir yapıya sebep olmuştur. Böyle bir yazım metodu sebebiyle yazarın zaman zaman kronolojik sıralama hatasına düştüğü de görülmektedir (s. 77'de Yahya b. Zeyd'in ölümünün anlatılışı gibi). Yazar kitapta Ebu Müslim'den yer yer uzaklaşıldığının farkındadır ve ana konudan uzaklaşma ihtimaline rağmen bazı detay konuların neden verildiğini önsözde açıklamaya çalışmıştır. Örneğin, Talas Savaşı ile ilgili olan kısımda "Ebu Müslim ikinci planda kalsa da" şeklinde bir ifadesi bulunur. Ebu Müslim'i doğrudan ilgilendirmemesine rağmen bu konuya "Türk tarihini yakından alakadar ettiği için" kitapta yer verildiğini söylemiştir (s. 11). Kitapta yazarın uzun alıntılar da verdiği görülür. Tez çalışmasından uyarlanan böyle bir eserde, konuyu anlamak için verilen ve bazıları yarım sayfayı bulan uzun alıntılar yerine, ilgili yazarların görüşlerini yansıtan, yazarın kendi cümlelerine yer

verilmesi daha anlamlı olurdu. Yazar, bu çalışmanın hataları da olsa sonraki çalışmalara ışık tutacağı kanaatini önsözde mütevazı şekilde belirtmiştir. Bu kanaatinde kesinlikle haklıdır ve bu çalışma İslam tarihi araştırmacılarının mutlaka okuması gereken önemli bir eserdir.